

Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri

Child Labour and Strategies on Struggle Against Child Labour

Zakir AVŞAR

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi
zakiravsar@gmail.com

Eren ÖĞÜTOĞULLARI

Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
eogutogullari@gmail.com

Ocak 2012, Cilt 2, Sayı 1, Sayfa 9-40
January 2012, Volume 2, Number 1, Page 9-40

P-ISSN: 2146 - 4839

2011 - 2012

sgd.sgk.gov.tr
e-posta: sgd@sgk.gov.tr

Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde, SGD elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dahil olmak üzere, tüm yayın haklarına sahip olacaktır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve tablolardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

If the manuscripts are accepted to be published, the SGD has the possession of right of publication and the copyright of the manuscripts, included publishing the whole text in the digital area.

Articles published in the journal represent solely the views of the authors.

Some parts of the articles and the tables can be cited by showing the source.

Sahibi / Owner of the Journal

Sosyal Güvenlik Kurumu Adına

Fatih ACAR (Kurum Başkanı / *President of the Institution*)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Desk Editor

Yavuz Selim AYZ

(Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri / *Media and Public Relations Consultancy*)

Editör / Editor in Chief

Selda DEMİR

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Hasan Galip YALÇIN

Dr. Erdem CAM

Yayının Türü: Ulusal Süreli Yayın / *Type of Publication: Periodical*

Yayının Aralığı: 6 Aylık / *Frequency of Publication: Twice a Year*

Dili: Türkçe ve İngilizce / *Language: Turkish and English*

Basım Yeri / Printed by: Polmat Basımevi - Ankara - 0 312 623 82 00

Basım Tarihi / Press Date: 30.12.2011

ISSN: 2146-4839

SGD sosyal güvenlik dergisi. -- Ankara : Sosyal Güvenlik Kurumu, 2012 -.

c. : tbl., şkl. ; 24 cm.

ISSN 2146-4839

Sosyal güvenlik -- Dergiler -- Türkiye

Sosyal güvenlik -- -- Hukuk ve mevzuat -- -- Türkiye

362.05

SGD Sosyal Güvenlik Dergisi

Tüm hakları saklıdır. Bu Dergi'nin tamamı ya da Dergi'de yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı Yasa'nın hükümlerine göre Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığının yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

İletişim Bilgileri / Contact Information

Ziyabey Caddesi No: 6 Balgat / Ankara / TURKEY

Tel / Phone: +90 312 207 88 91 - 207 87 64

Fax: +90 312 207 81 53

e-mail: sgd@sgk.gov.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Nizamettin AKTAY

Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Şerife Türcan ÖZSUCA

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Mehtap TATAR

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Cem KILIÇ

Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Levent AKIN

Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Professor Yener ALTUNBAŞ

Bangor University - UK

Professor Allan MOSCOVITCH

University of Carleton - CA

Asst. Prof. C. Rada Von ARNIM

University of Utah - USA

Professor Jacqueline S. ISMAEL

University of Calgary - CA

Professor Mark THOMPSON

University of British Columbia - CA

Professor Özay MEHMET

University of Carleton - CA

Asst. Prof. Sara HSU

State University - USA

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yusuf ALPER

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. A. Murat DEMİRCİOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Sarper SÜZEK

Atılım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Faruk ANDAÇ

Çağ Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ömer EKMEKÇİ

İstanbul Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Savaş TAŞKENT

İstanbul Teknik Üniversitesi
İşletme Fakültesi

Prof. Dr. Kadir ARICI

Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Şükran ERTÜRK

Dokuz Eylül Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Aziz Can TUNCAY

Bahçeşehir Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Berrin Ceylan ATAMAN

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Prof. Dr. Ali GÜZEL

Kadir Has Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. M. Fatih UŞAN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Hayriye ATİK

Erciyes Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ali Rıza OKUR

Yeditepe Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Süleyman BAŞTERZİ

Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Zakir AVŞAR

Gazi Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Prof. Dr. Serdar SAYAN

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üni.
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Nursen CANIKLIOĞLU

Marmara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Anadolu Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ali SEYYAR

Sakarya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Alpaz HEKİMLER

Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Remzi AYGÜN

Gazi Üniversitesi
Tıp Fakültesi

Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER

Yaşar Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Oğuz KARADENİZ

Pamukkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN

Muğla Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR

Marmara Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Aşkın KESER

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Fevzi DEMİR

Yaşar Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Zarife ŞENOCAK

Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Hediye ERGİN

Marmara Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri

Child Labour and Strategies on Struggle Against Child Labour

Zakir AVŞAR*

Eren ÖĞÜTOĞULLARI**

ÖZET

İlk çağlarından beri dünya ülkelerinin neredeyse tamamında görülen çocuk işçiliğinin, bugün de gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun dünyanın her yerinde değişik biçimlerde varlığını sürdürdüğü bilinen bir gerçektir. Çocuk üzerinde fiziksel, ruhsal, toplumsal ve ahlaki açıdan olumsuz etkiler bırakan çocuk işçiliği problemi, büyük ölçüde ülkelerin içinde bulunduğu yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Keza, yoksulluk ve yoksulluktan kaynaklanan tali nedenlere dayanan çocuk işçiliği ile mücadele dünyanın gündemine küreselleşme olgusunun ivme kazandığı 1990'ların başlarından itibaren daha bir yoğunluklu olarak girmiştir. Çocuk işçiliğini önleme çalışmaları sonucunda bugün dünya çapında oldukça önemli bir yol alınmasına rağmen hem gelişmiş, hem de gelişmemiş bütün ülkelerde bir takım eksikliklerin olduğu bilinmektedir. Tabandan gelen baskılarla çocuk işçiliğini önleme konusunda çalışmalar başlatmak zorunda kalan gelişmiş ülkelerdeki yönetimlerin, çocuk işçiliğini önleme konusunda daha etkili yöntemler benimsemeleri ve daha fazla inisiyatif almaları gerekmektedir. Çoğu zaman uluslararası organizasyonlar tarafından yönlendirilen ve bu kapsamda çocuk işçiliğini önleme çalışmalarını yürüten gelişmekte olan ülkelerde ise toplumun daha fazla bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçiliği, çocuk işçiliği ile mücadele, iletişim stratejileri

ABSTRACT

It is known that the child labour problem which is on-going almost all over the world for ages is stil existing in all countries regardless of the level of its development. Child labour leaves socially and morally adverse effects on the working children and arises from the country's structural problems. Combatting child labour has been subjected to the world's attention in the early 1990's when the phenomenon of globalization has been accelerating. Though studies on preventing child labour is highly successful neither in developing countries not developed countries the problem is not completely solved. Especially the governments in developed countries should adopt more effective methods and get more initiative. In the developing countries which is mostly steering by the international organizations the community should be made more conscios.

Key Words: Child labour, combatting child labour, communication strategies

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi,
zakiravsar@gmail.com

** Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
eogutogullari@gmail.com

GİRİŞ

İnsanlığın gelişim evresinde çocukluk önemli bir yer tutar. Bu dönemdeki yetişme koşulları ve alınan eğitimin yetişkinlik evresindeki yaşam kalitesi üzerinde büyük katkısı vardır. Çocukların çalışması dünya çapında bir olgudur ve tarihin ilk çağlarından beri dünya ülkelerinin neredeyse tamamında görülür. Ancak bu durum onların ruhsal, bedensel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerden en önemlisi ise çocuğun çalışmak zorunda olması nedeniyle eğitimine devam edememesi ve yaşamının geri kalan bölümünü gerekli donanımdan yoksun ve niteliksiz bir birey olarak geçirmesidir. Çocukların eğitimsiz kalması dünya açısından da önemli bir kayıptır. Diğer yandan çalışan çocukların her türlü suiistimal ve istismara da açık olması durumunun bir başka bilinen boyutudur.

20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bunun hemen ardından 1990 yılının Eylül ayında New York'da 71 ülkenin katılımıyla Dünya Çocuk Zirvesi gerçekleştirilmiş ve bu zirvede her çocuğa daha iyi bir gelecek sağlamak için 27 hedef içeren acil ve evrensel bir çağrı yayınlanmıştır. Bu hedeflerden bir tanesi de özellikle güç koşullardaki çocukların korunmasıdır¹. Bu tarihten sonra çocuk işçiliği ile mücadele konusu dünyanın gündemine girmiştir. Çocuk işçiliği yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil; sanayileşmiş ülkelerin birçoğunda da görülmektedir².

Çocukların çalışma yaşamında yer almasının en önemli nedeni yoksulluktur. Bugün dünyada çocuk işçiliğinin gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yoğun biçimde görülmesi de bunu doğrulamaktadır. Gerçekçi olarak düşünülürse bugün dünyada yoksulluk önlenemediği sürece çocuk işçiliğini tamamen yok etmek bir hayalden öteye gidemez. Bu yüzden çocuk işçiliği ile mücadele eden örgütler kısa vadede çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri ile mücadele etmeyi daha gerçekçi bulmaktadırlar. Uzun vadede ise daha geniş ölçekli olarak yoksullukla

1 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2006), *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi*, Ankara, s.7.

2 Bakırcı, Kadriye "Türkiye'de Çocuk ve Genç İşçiliği" (2010), <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/58/9.pdf> (Erişim tarihi: 20.03.2010)

mücadele stratejileri geliştirmek ve uygulamak (Ki bu stratejiler daha üst düzeyde olmak zorundadır.) çocuk işçiliğini kendiliğinden ortadan kaldıracaktır.

Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri ile mücadele kapsamında Uluslararası Çalışma Örgütü dünya çapında ILO/IPEC adı verilen bir dizi proje gerçekleştirmektedir. Ülkemizde AB'nin de mali destek verdiği bu projelerle çocuk işçiliğini önleme konusunda önemli bir yol kat edilmiştir. Ancak gelinen nokta yeterli değildir. Çocuk işçiliği probleminin çözümüne ilişkin tek bir model yoktur ve hiçbir kesim tek başına çocuk işçiliği problemini çözemez. Her ülke, her kurum kendi problemlerinin büyüklüğüne, yapısına, kurumlarının ve kaynaklarının kapasitesine göre değişen farklı modeller uygular. Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki 2006 Küresel Rapor'da da belirtildiği gibi çocuk işçiliği ile mücadelede "İşçi ve işveren kuruluşları tarafından desteklenen daha geniş bir ulusal sahiplenmeye" ihtiyaç vardır³.

Bu çalışma ile çocuk işçiliğinin bir sorun olarak kabul edilmesinden itibaren günümüze kadar olan çocuk işçiliğini önleme çalışmaları ve bunların etkileri konusunda durum saptaması yapılacak, konu hem dünya hem AB hem de Türkiye ekseninde ele alınacaktır.

I- ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

A- Çocuk İşçi Nedir?

Farklı kültürlerde çocukluk gerek yaş gerekse işlevler açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak ülkemiz tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılır. Uluslararası kavramlar içerisinde çalışan çocuk; esnaf ve sanatkarlar yanında ya da sanayi iş kolunda çalışan çocuklarla, tarım kesiminde ailesi ile birlikte çalışan çocuklar olarak ifade edilmektedir. Çocuk işçiliği 18 yaşının altındaki- lere fiziksel, mental, ahlaki açıdan zarar veren ve onları eğitimden yoksun bırakarak zedeleyen, istismar eden bir çalıştırma biçimi şeklinde de

3 TİSK ve Türk-İş Çalışan Çocuklar Destek Merkezi (2007), *Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Çocuklar*, Ankara, s.5.

ifade edilebilir⁴.

ILO ise, 15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak veya yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi”, 15-24 yaş arası çalışanları da “genç işçi” olarak adlandırır. ILO’nun yaptığı ayırım 4857 sayılı İş Kanunu’nda da kabul edilerek 15 yaşına kadar olanlar çocuk işçi, 15-18 yaş arasındakiler genç işçi olarak tanımlanır.

B- Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliği problemi büyük oranda ülkelerin içinde bulunduğu yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Çocukların çalışma yaşamında var olmasının en temel nedenlerinden biri yoksulluktur. Aileler gelir düzeyleri düşük olduğu için çocuğun kazandığı paraya ihtiyaç duyar. Sanayileşme sürecini tamamlayamamış, nüfus artış hızı yüksek, dolaşımıyla nüfus yapısı genç olan ülkelerde ailelerin eğitime yaklaşımı çoğunlukla fakirliğin zorlayıcı baskısı altındadır⁵.

Yapısal nedenlerin dışında işverenlerin çalıştırmak üzere çocuk işçileri tercih etmesi de önemli bir noktadır. Çünkü çocuk işçi her zaman için ucuz işgücüdür. Çoğunlukla kayıt dışı çalıştırıldıkları ve haklarını aramayı bilmedikleri için işverenler tarafından tercih edilmektedirler.

Diğer bir neden ise konu ile ilgili mevzuat eksiklikleri ya da mevzuatın etkin uygulanamamasıdır. Çocukların yaygın olarak istihdam edildikleri küçük işletmeler, tarım ve sokakta yürütülen işlerle ev hizmetlerinin İş Kanunu’nun kapsamı dışında olması yanında, kapsamda olan işyerlerinin denetiminin etkin olarak yapılamaması, cezai müeyyidelerin yetersizliği, denetim yapan kurum ve kişilerin denetimlerde çocuk işçiliğini göz ardı etmeleri veya yaklaşım tarzlarındaki yetersizlikler bu alandaki ciddi sorunlardır⁶.

C- Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde karşılaşılan bir

4 ÇSGB (2007), *Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı*, Ankara, s.9.

5 TİSK, (2010), “Çocuk İşçiliği Konusunda Görüş ve Öneriler”, <http://www.tisk.org.tr/ipecc.asp?id=508> (18.03.2010)

6 ÇSGB (2006), s.21.

olgu olmasına rağmen 16.yy.'da Amerika'da köle ticareti ve 18-19. yy.'da İngiltere'de Sanayi Devrimi ile trajik boyutlara gelmiştir. Sanayi Devrimi dönemi İngiltere'sinde fabrikalarda çalışan işçilerin üçte ikisi kadın ve çocuklardan oluşmuş ve çocukların yaşları 6'ya kadar inmiştir. Bunun yanı sıra çalışma saatleri ise 15-16 hatta 18 saati bile bulabilmiştir. Yine 1730-1779 yılları arasında Londra'da ölen insanların yarısının 5 yaşın altında olduğu bilinmektedir⁷. 1802 yılında İngiliz Parlamentosu bu konudaki ilk düzenlemeyi yaptı ve "Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlığı Hakkında Yasa"yı kabul etti. Bu Yasa bir yandan çocukların korunması gerektiğini ifade ederken diğer yandan da çocukların o tarihe kadar hangi şartlarda çalıştırıldığını ortaya koyuyordu.

20. yüzyıla gelene kadar yapılan düzenlemeler bununla sınırlı kaldı. Ancak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasından sonra bu konuda yapılan çalışmalar bir ivme kazanmıştır. Bu çalışmalar kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 1919 yılında yapılan toplantısında çocuk işçiliğine ilişkin ilk sözleşme olan 5 numaralı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi kabul edildi. Bunu izleyen 50 yıl boyunca kabul edilen 9 sözleşme daha farklı sektörlerdeki en az çalışma yaşını düzenledi.
- 1973 yılında 138 sayılı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi ile bütün ekonomik sektörlerdeki çalışan çocuklar kapsam altına alındı.
- BM Genel Kurulu 1989'da BM Çocuk Hakları Sözleşmesini kabul etti. Bu, dünya üzerinde çocuk hakları konusunda kabul edilen en kapsamlı sözleşmedir.
- Çocuk işçiliği ile mücadele eden ulusal programlara uluslararası destek sağlamak amacıyla 1992'de ILO Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı'nı (IPEC) başlattı.
- 1995'de Kopenhag Sosyal Gelişme İçin Dünya Zirvesi'nde bir

7 Yenimahalleli, Gülbiye (2010), "İş Sağlığı ve Güvenliğinde Özel Risk Grupları: Çalışan Çocuklar", <http://www.fisek.org/birliktelikler-isigkonf-2003.php#bildiri2> (Erişim tarihi: 10.06.2010)

bildirge ve eylem planı kabul edildi ve çocuk işçiliğinin yasaklanması için bütün ülkelere çağrıda bulunuldu.

- 1998’de Uluslararası Çalışma Konferansı İşyerinde Temel İlgeler ve Haklar Bildirgesi’ni kabul etti. Bu bildirge ile ilgili sözleşmeleri onaylasa da onaylamasa da ILO üyesi bütün devletlerin çocuk işçiliğini ortadan kaldırmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.
- ILO 1999’da 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ve 190 sayılı tavsiye kararını kabul etti.

Günümüzde çocuklara nasıl davranıldığıının bir iç (ulusal) sorun olduğu artık söylenemez. Modern iletişim teknolojileri aracılığıyla dünyanın küçülmesi, gelişmekte olan ülkelerdeki çalışan çocukların durumunu bütün dünyanın gözlerinin önüne sermiş ve çocuk sömürsünün en kötü biçimlerine son verilmesi yönünde uluslararası baskı yapılmasına yol açmıştır⁸.

D- Çocuk İşçiliğinin Sakıncaları

Her ne sebeple olursa olsun çalışma yaşamı çocuk üzerinde fiziksel, ruhsal, toplumsal ve ahlaki açıdan olumsuz etkiler bırakır. Bunların en gözle görülebileni fiziksel etkilerdir. Ağır fiziksel güçle yapılan bedensel çalışmalar çocuğun biyolojik gelişimini geriletirerek bedeninde kalıcı hasarlar yaratabilir. Çocukların olumsuz koşullar altında çalışması, onların psikolojik gelişmelerine de zarar verir. Öz saygı yetişkinler için olduğu kadar çocuklar için de büyük önem taşır⁹.

Çocuk işçiliği çocuğun eğitim hayatına da zarar veren bir olgudur. Eğitimi tamamlayamayan çocuğun yaşamının geri kalan kısmında toplumsal kısır döngüden kurtulup kendini geliştirme şansı çok düşük olacak ve belli bir çevrenin kalıpları arasında sıkışmış olarak yaşayacaktır.

8 Bakırcı, Kadriye (2010), (20.03.2010)

9 Tekin, Ercan (2010), “Çocuk İşçiliği”, http://www.ercantekin.com/calismalar_cocuk_is_ciligi.asp (Erişim tarihi: 25.03.2010)

Çocukların çalışırken aile denetiminden ve korumasından uzak olmaları onların güvenliklerini tehlike altına almaktadır. Bu onların her türlü sömürü ve istismara açık olmalarına neden olur. Çocuk aile denetiminden uzakta ve olumsuz koşullar altında çalışırken çözücü, uçucu, uyuşturucu madde kullanma, suça yönelme tehlikesi ile karşılaşır¹⁰.

Diğer yandan, hızlı nüfus artışı, köyden kente yoğun göç, ekonomik yetersizlik gibi nedenlerle aile kentte barınabilmek için zorunlu eğitimini tamamlayan her çocuğu para kazanmaya zorlamıştır. Yapılan araştırmalarda kentlerde çok çocuklu aile reislerinin çalışma eğilimlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Aile reisi, çalışan çocuklarının gelirlerini toplayan ve bunlarla ailenin geçimini sağlayan bir organizatör durumuna gelmektedir¹¹.

Konuyu ülke ekonomisi açısından ele alacak olursak, çocuk işçiliği yoksul ailelerin hayatta kalma stratejisinin bir parçasıdır. Bu da ücretlerin aşağı düşmesini sağlayan işçi havuzunu genişletir. Kitlesele çocuk işgücü ayrıca işverenleri yeni teknolojiye yatırım yapmaktan caydırır¹².

E- En Kötü Biçimleriyle Çocuk İşçiliği Kavramı

Çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kalkması herkesin kabul ettiği bir durumdur. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal, ekonomik ve kültürel yapı özellikleri nedeniyle, çaba ve çalışmalar, zorunlu eğitimini tamamlamış ancak çalışmak durumunda olan çocukların çalışırken nasıl korunacağı sorunsalında yoğunlaşmaktadır¹³.

Uluslararası Çalışma Örgütü de hayatın gerçeklerinden hareketle çocukların çalışma yaşamından çekilmelerinin hemen sağlanamayacağını farkındadır. Bu nedenle çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması sağlanıncaya kadar, bir taraftan sektörlere göre çalışma yaşına alt sınırlar getirirken bir taraftan da çocukların çalışma yaşamındaki koşullarının iyileştirilmesini hedef alan düzenlemelerde bulunmaktadır¹⁴.

10 Tekin, Ercan (2010), (25.03.2010)

11 Tekin, Ercan (2010), (25.03.2010)

12 ILO (2006), *Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef*, Ankara, s.20.

13 TİSK (2010), "Çocuk İşçiliği Konusunda Görüş ve Öneriler", <http://www.tisk.org.tr/ipecc.asp?id=508> (18.03.2010)

14 Keskin, Doğan (2007), "Anayasaya Çocuk İşçi Girmemeli", *Radikal Gazetesi*, 24.09.2007

ILO tarafından 1999 yılında benimsenen 182 sayılı “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi” ile sözleşmede tanımlanan kötü işlerde çocukların hiçbir şekilde çalıştırılmayacakları hususu kabul edilmiştir. Bu kötü işlere her türlü kölelik, çocuk kaçakçılığı, çocuk askerlerin kullanılması, çocukların ticari cinsel istismarı ve fuhuş ve küresel anlamda tüm tehlikeli çocuk işçiliği biçimleri dahildir.

Bugün ülkemizde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine dahil edilebilecek en yaygın kategori tehlikeli çocuk işçiliğidir. İşyerindeki sağlık ve güvenlik standartlarının düşük olması ve kötü çalışma koşulları/düzenlemeleri sonucunda çocukların yaşamlarını kaybetmelerine, sakatlanmalarına ya da hastalanmalarına neden olan çalışma biçimleri tehlikeli çocuk işçiliği olarak adlandırılmaktadır¹⁵.

ILO'nun tehlikeli çocuk işçiliğinin yok edilmesine yönelik stratejileri 3 prensibe dayanır: Önleme, geri çekilme ve koruma. İlk olarak tehlikeli işlere girme potansiyeli olan çocuklar tespit edilerek bunların bu tür bir faaliyet içinde yer almalarına engel olunmalıdır (önleme). Bu işlerde yer alan çocuklar belirlenerek işlerinden çıkarılır ve okul veya becerilerini geliştirebilecekleri eğitim programlarına yerleştirilirler. Ayrıca bunların tekrar tehlikeli olarak tanımlanan işlerine geri dönmesi olasılığına karşı gözetim altında tutulurlar (geri çekilme). Ülkelerinde istihdama kabul asgari yaşını geçmiş olan çocuklar ise işyerlerindeki sağlık ve güvenlik koşullarının iyileştirilmesi yoluyla koruma altına alınırlar (koruma).

II- AVRUPA BİRLİĞİNDE (AB) ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

A- Çocuk İşçiliği Konusunda AB'nin Deneyim Alışverişinde Bulunduğu Uluslararası Kuruluşlar

1- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)

1946 yılında Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu adıyla kurulan UNICEF'in amacı İkinci Dünya Savaşı so-

15 Hurst, Peter (2010), “Uluslararası Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Programı”, http://tr.osha.europa.eu/publications/oshayayin/cv_a_4_cocuk_isciligi.pdf (18.03.2010)

nunda 13 Avrupa ülkesindeki çocuklara yardım etmekte. Ancak 1953 yılında Birleşmiş Milletler sistemine dahil edilerek sadece acil yardım gerektiren durumlarla sınırlı kalmayıp tüm dünyadaki uzun vadeli kalkınma çalışmalarına katkıda bulunmasına karar verildi. On yıldan fazla bir süre çocuk sağlığı konuları üzerinde çalışıldıktan sonra 1961’de UNICEF’in görevlerinde önemli bir gelişme oldu ve eğitim de UNICEF’in uğraş alanı içine alındı¹⁶.

UNICEF çocukların ihtiyacı olan bakım ve uyarımın sağlanmasına yardımcı olmakta, onların cinsiyet ayrımı yapmadan eğitilmeleri konusunda aileleri özendirilmekte ve şiddet sömürü, taciz ve ayrımcılıktan uzak ve güvenli bir yaşam sürdürebilmeleri amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Birleşmiş Milletler 2015 yılı için belirlediği hedefler çerçevesinde, beş yıllık dönemler için öncelikli konular belirleyerek o konuda programlar hazırlar¹⁷. Bütün çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal bakımdan mümkün olan en üst seviyeye erişecek şekilde gelişebilmeleri için gereken haklarını belirleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, UNICEF’in çalışmalarının temelini oluşturur¹⁸. Söz konusu Sözleşmenin 32. maddesine göre:

a- Taraf devletler çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

b- Taraf devletler bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu önlemler şunlardır:

- İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler.
- Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.
- Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

16 UNICEF (2010), “Tarihçe” <http://www.unicefturk.org/index.php?p=unicefnedir&sub=tarihce> (Erişim tarihi: 02.07.2010)

17 UNICEF (2010), (02.07.2010)

18 UNICEF (2010), (02.07.2010)

2- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Birleşmiş Milletlerin bir ihtisas kuruluşu olan Uluslararası Çalışma Örgütü sosyal adalet ve uluslararası çalışma haklarının iyileştirilmesi amacıyla 1919 yılında Cenevre’de kurulmuştur. Örgüt, sözleşme ve tavsiye kararları yoluyla, çalışma hayatına ilişkin temel haklar, örgütlenme özgürlüğü, toplu pazarlık, zorla çalışmanın engellenmesi, fırsat ve muamele eşitliği gibi konularda evrensel standartlar oluşturur.

Çocuk işçiliği ile mücadele ILO’nun en çok önem verdiği konuların başında gelmektedir. Örgütün konu ile ilgili temel belgeleri; çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını öngören 1973 tarih ve 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ve 1999 tarihinde kabul edilen 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesidir. Örgüt, bunların dışında 182 sayılı sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması için Acil Eyleme İlişkin Tavsiye Kararı”nı yayınlamıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü konu ile ilgili uluslararası hukukun bir parçası olarak kabul edilen bu temel belgelerin yanı sıra Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) yoluyla da çocuk işçiliği ile mücadele etmektedir. Programın uzun vadeli asıl hedefi çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak iken kısa ve orta vadeli hedefleri çocukların korunması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesidir. Vergi çalışmaları, kalkındırma, yasal reform, farkındalık yaratma ve sosyal mobilizasyon, çocukların tehlikeli işlerden korunması çıkarılması ve rehabilitasyon ve çocuk işçilerin aileleri için alternatifler yaratılması faaliyetlerini içerir.

Çocuk işçiliği ile mücadele etmek için ülkedeki konu ile ilgili bütün kurumların işbirliği içinde çalışması gerekmektedir. Bunun için ulusal plan ve strateji oluşturulmalıdır. ILO/IPEC bu plan ve stratejilere destek vermek üzere ortaya çıkmış bir projedir. ILO/IPEC stratejisi hükümetlerin çocuk işçiliği ile mücadeledeki politik istek ve kararlılıklarını; işçi, işveren ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde üst düzeye çıkarılmasına katkıda bulunmak olarak özetlenebilir. 2002 yılında düzenlenen konferansta ILO 12 Haziran’ı Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü olarak ilan etmiştir.

3- Avrupa Konseyi

5 Mayıs 1949'da kurulan ve merkezi Strazbourg'da bulunan Avrupa Konseyine bugün 41 devlet üyedir. Konsey başlıca hedefini "Avrupa ulus ve vatandaşlarının vakarını, demokrasiye, insan haklarına ve yasa düzenine saygıyı sağlamak yoluyla güvence altına almak." olarak tanımlar¹⁹. Konsey, çocuk hakları, uyuşturucu bağımlılığı, hoşgörüsüzlük, azınlıkların korunması, biyoetik ve gençlere daha geniş eğitim fırsatları sağlanması alanlarında Avrupa vatandaşlarının artan kaygılarına cevap getirmiştir.

Çocuk işçiliği sorunu Avrupa Konseyinin temel belgelerinden olan Avrupa Sosyal Şartı'nda düzenlenmiştir. Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesi "Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı" başlığı altında çocuk ve genç işçilerin çalışma koşullarını belirlemiştir. Buna göre 15 yaşın altındaki çocukların istihdamının yasak olması ve 15-18 yaş grubundaki gençlerin de işyerinde korunması gerekmektedir. Revize edilmiş şart bu konuda çocuk ve genç işçilerin daha da lehine olabilecek bir yaklaşım göstererek çalışma saatlerinin sınırlanmasının zorunlu olduğu yaş tavanını 16'dan 18'e çıkarmış, üç hafta olan asgari ücretli yıllık izin süresini de dört haftaya çıkarmıştır.

B- AB Üyesi Ülkelerde Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu

Çocuk işçiliğinin gelişmişlik farkı göstermeksizin dünyanın her yerinde değişik biçimlerde de olsa var olduğu bilinen bir gerçektir. Buna AB üyeleri de dahildir. Ancak az gelişmiş ülkelerin aksine Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde çocuk işçiliği ile ilgili istatistikler ve resmi veriler bulunmamaktadır.

Fişek Enstitüsünün²⁰ bu konuda yaptığı çalışmalar ışığında, AB'de çocuk işçiliğinin tarım, aile işçiliği, insan kaçakçılığı ve seks işçiliği olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Özellikle eski Doğu Bloku ülkelerinin AB'ye katılımından sonra Avrupa'da dengelerin sosyal politika ve

19 Avrupa Konseyi (2010), <http://www.avrupakonseyi.org.tr/> (Erişim tarihi: 03.07.2010)

20 Fişek Enstitüsü 1979 yılında kurulan ve çalışmalarını çalışma hayatındaki kadınlar ve çocuklar gibi risk grupları ve bunların iş sağlığı ve güvenlikleri üzerine yoğunlaştıran bir hükümet dışı kuruluştur.

insan hakları aleyhine bozulduğu ifade edilebilir.

Başta eski Doğu Bloku ülkeleri olmak üzere kimi Avrupa ülkelerinde çocukların sokak satıcılığı, araba yıkama, ayakkabı boyacılığı ve dilencilik gibi işlerde zorla çalıştırıldığı da bilinmektedir. Bütün bunların dışında çocuklar İtalya, İrlanda, İspanya, Polonya gibi ekonomisinde tarıma dayalı faaliyetlerin önemli yer tuttuğu ülkelerde tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır. İngiltere’de çalışan çocukların yaklaşık %50’sinin kayıtsız çalıştığı da ifade edilmektedir²¹.

C- AB Mevzuatı

1- AB Temel Haklar Bildirgesi

3-4 Haziran 1999 Köln Zirvesi’nde AB’nin geldiği noktada Birlik düzeyinde uygulanan temel hakların bir bildirme çerçevesinde toplanması gerektiği ortaya konmuştur. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar neticesinde 7 Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi’nde AB Temel Haklar Şartı imzalanmıştır. Şart bir yandan AB vatandaşlarının temel haklarını düzenlerken diğer yandan da AB’nin vatandaşlarına karşı olan sorumluluğunu düzenlemektedir.

AB Temel Haklar Şartı; saygınlık, özgürlükler, eşitlik, dayanışma, vatandaş hakları, adalet ve genel hükümler başlıkları altında 7 bölümden ve toplam 54 maddeden oluşmaktadır. Şartın 24. maddesi çocuk hakları, 32. maddesi ise çocuk işçiliğinin yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması ile ilgilidir. Eşitlik başlığı altındaki 24. maddeye göre; çocuklar kendi iyilikleri için olan korunma ve bakım hakkına sahiptir, görüşlerini serbestçe açıklayabilirler. Çocukları ilgilendiren bütün kararlarda çocukların menfaati öncelikli düşünce olmalıdır. Her çocuk kendi menfaatine aykırı olmadığı sürece ebeveyniyle düzenli olarak kişisel ve doğrudan ilişki kurma hakkına sahiptir.

“Dayanışma” başlığı altındaki 32. maddeye göre ise; çocuk işçiliği yasaktır, asgari çalışma yaşı gençler için öngörülmüş daha elverişli kurallara halel getirmemek şartıyla ve sınırlı istisnalar dışında zorunlu

21 Fişek Enstitüsü (2010), “Geographic Atlas of Child Labor Around the World”, http://www.fisek.org/atlas_index.php (Erişim tarihi: 07.07.2010)

eğitimi tamamlama yaşından küçük olamaz. Ayrıca işe alınan gençler, yaşlarına uygun çalışma koşullarına sahip olmalı ve güvenliklerine, sağlıklarına veya zihinsel, fiziksel, ahlaki veya sosyal gelişimlerine zarar verecek veya eğitimlerini engelleyecek her türlü işten veya ekonomik sömürüden korunmalıdır.

2- 1994 Tarih ve 94/33/EC Sayılı Çalışan Gençlerin İşyerinde Korunması Hakkında Konsey Direktifi

Avrupa Konseyinin topluluk iş hukukuna ilişkin düzenlemeleri kapsayan direktiflerinden biridir. 1994 tarih ve 94/33/EC sayılı direktife göre üye devletler asgari çalışma yaşının zorunlu eğitim için öngörülen yaşın altında olmaması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler. Bu hükümler AB’de çocuk işçiliği yasaklanmıştır. Böylece asgari çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiş, 15-18 yaş arası çalışanlar genç işçi olarak tanımlanmış ve üye devletlerin, genç işçilerin işyerinde korunması ve sağlıklı bir iş ortamında çalışabilmesi için gerekli önlemleri alması öngörülmüştür.

Direktifte çocukların çalışma yasağının uygulanamayabileceği durumlar da belirtilmiştir. Buna göre; direktifin 5. maddesinde “kültürel ve benzeri faaliyetler” olarak ifade edilen kültürel, sanatsal, sportif ve reklamcılık faaliyetleri ile hiçbir şekilde çocuğun gelişimine, sağlık ve güvenliğine zarar vermeyecek, okula devamını engellemeyecek, yetkili makamlarca onaylanmış, ulusal mevzuat ile belirlenen mesleki rehberlik veya mesleki eğitime katılımını sağlayacak işlerde 13 yaşında bulunan çocuklar haftanın sınırlı saatlerinde çalışabilirler.

Ayrıca hafif işlerin ne olduğu tanımlanarak genç işçilerin güvenliklerinin sağlanması için işverenlerin sorumluluklarının da çerçevesi çizilmiştir.

Genç işçilerin işyerinde korunması ile ilgili en önemli konulardan biri olan çalışma saatlerinin sınırlandırılması da söz konusu direktifte vurgulanan konulardan biridir. Gençlerin çalışma süreleri, çalışma/ eğitim veya işbaşında eğitim-iş birlikte dikkate alındığında günde 8, haftada 40 saat; uygulama veya ulusal mevzuatla yasaklanmamış olmak şartıyla okul dönemlerinde ders saatleri dışında olmak üzere günde 2, haftada 12 saat olarak öngörülmüştür. Günlük çalışma süresi hiçbir

halde 7 saati aşmayacaktır. Bu çalışma süresi 15 yaşındaki çocuklar için 8 saate çıkarılabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde günde 7, haftada 35 saatlik çalışma çocuklar 15 yaşına ulaştığında haftada 40 saate çıkarılabilir (94/33/EC sayılı Konsey Direktifi 8.madde).

Üye devletler her 24 saatlik zamanda çocukların aralıksız 14 saat, gençlerin ise aralıksız 12 saat dinlenmelerini mümkün kılacak tedbirleri almak zorundadır. 7 günlük zaman süresi içinde ise hem çocuklar hem de gençlerin kesintisiz iki gün dinlenmeleri için gerekli tedbirler alınmalıdır. Zorunlu hallerde dinlenme süreleri azaltılabilir de hiçbir durumda aralıksız 36 saatten daha az olamaz (94/33/EC sayılı Konsey Direktifi 10.madde).

Ulusal mevzuata göre tam gün öğrenime tabi çocukların çalışma süresi dışında kalan serbest zamanlarının olabildiğince okul tatili süresi içinde kullanılması sağlanacaktır (94/33/EC sayılı Konsey Direktifi 11.madde).

Üye devletler, gençlerin günde dört buçuk saati aşan çalışmalarından sonra, mümkünse kesintisiz, en az 30 dakikalık dinlenmelerini temin için gerekli önlemleri alacaklardır (94/33/EC sayılı Konsey Direktifi 12.madde).

D- AB’de Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri

Bilindiği gibi Maastricht Antlaşması’nı izleyen süreçte AB’nin sosyal boyutu da önem kazanarak Avrupa vatandaşlarının hakları, demokrasi, eşitlik, adalet özgürlük gibi kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan çocuklar, kadınlar, özürülüler gibi kesimler için daha fazla üzerinde durulan bu kavramlar Avrupa Temel Haklar Şartı ile pekiştirilmiştir. AB’nin genişleme sürecinde ortaya çıkan Birlik üyeleri arasındaki ekonomik uçurum yalnızca yoksul AB ülkeleri değil tüm üye ülkeler için sosyal dengeleri bozmuştur. Bu durumda var olan mevzuat hükümleri yetersiz kalmış ve Birliği bu konularda yeni önlemler almaya, yeni stratejiler oluşturmaya zorlamıştır. AB bu konudaki kararlılığını AB Anayasası, Lizbon Antlaşması gibi süreçlerde de vurgulamıştır. Avrupa’daki sosyal dengelerin bozulması ve ekonomik problemlerin ortaya çıkmasından en çok etkilenen kesimlerden biri de çocuklar olmuş ve çocuk istismarı ekonomik ve

ahlaki olarak en problemlı konulardan biri haline gelmiştir.

Tüm bu olumsuz gelişmelerin sonucu olarak AB Komisyonu 4 Temmuz 2006 tarihinde “Çocuk Hakları Konusunda Ortak AB Stratejisine Doğru” başlığı altında bir belge ile yeni bir çocuk hakları stratejisi hazırlığında olduğunu duyurdu. Avrupa Konseyi’ne onaylaması ve uygulamaya koyması için bir takım kısa ve uzun vadeli çözümler içeren belgede AB’nin insan hakları alanındaki birikimi, temel haklara yasal ve siyasi bağlılığın çocuk haklarını ulusal gündeme taşımak için gerekli gücü sağladığı vurgulanmıştır²².

Çocukların dünyada ve Avrupa’daki durumunun göz önüne serildiği, neden böyle bir çalışmanın yapıldığının açıklandığı belgede çocuk haklarını korumak için neler yapılması gerektiği irdelenmiştir. Buna göre, Komisyonun uygulaması öngörülen başlıklar şunlardır²³:

- AB çapında kayıp ve cinsel sömürüye uğrayan çocuklarla ilgili çocuk hakları telefon yardım hattı kurulması,
- Çocuk pornografisinin internet üzerinden yayılması ile mücadele amacıyla bankalar ve finansal kurumlarla ortak çalışmalar yapmak,
- Kalkınmakta olan ülkelerdeki çocukların öncelikli ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla 2007 yılında kalkınmada işbirliğinde çocuklar üzerinde hareket planı oluşturmak,
- 2007 yılından itibaren çocuk hakları üzerinde kapsamlı istatistikler oluşturmak, çocuk haklarının niçin hayata geçemediği üzerinde geniş kapsamlı araştırmalar yapmak,
- Yıl içinde Çocuk Haklarına İlişkin Avrupa Forumu düzenlemek,
- Çocukların karar alma mekanizmalarına katılımını sağlamak.

22 Üstündağ, Erhan (2010), “Avrupa Çocuk Hakları Etrafında Birleşiyor”, www.bianet.org (Erişim tarihi: 05.07.2010)

23 Commission of the European Communities (2010), “Towards an EU Strategy on the Rights of the Child”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0367:FIN:EN:PDF> (Erişim tarihi: 05.07.2010)

Strateji belgesinde öngörüldüğü üzere 17 Nisan 2007 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda çocuk haklarını konu alan bir konferans düzenlendi. Bu konferansta konunun önemi vurgulanarak 18 üye ülkede var olan çocuk ombudsmanlarının ve diğer ülkelerden de bu konuda atanacak temsilcilerin, UNICEF'in ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla çocuk hakları konusunda daimi bir forum oluşturulması gerekliliğinin altı çizildi. Bunun dışında çocukları sömüren suç çeteleri ile mücadele edebilmek için Avrupa Polis Ofisi (EUROPOL) ile işbirliği yapılacağı da ifade edildi. Bu çalışmalar için AB'nin kadın ve çocuk haklarını korunması için oluşturulan DAPHNE programı çerçevesinde çocuk haklarının korunması için 113 milyon Euro'luk bir bütçenin ayrıldığı da kaydedildi²⁴.

Söz konusu çocuk hakları konferansından sonra, çocuk hakları konusunda çalışmalar yapmak üzere Avrupa düzeyinde örgütlenen birçok sivil toplum kuruluşunun oluşturduğu AB Çocuk Hakları Stratejisi Eylem Grubu, AB'nin yeni çocuk hakları stratejisini desteklediğini bildiren bir bildiri yayınladı²⁵. Grup bu bildiri ile Avrupa Parlamentosunu;

- Çocuk haklarının esas öncelikli konu olduğu,
- Çocukların karar alma süreçlerine katılımının sağlanmasının gerekliliği,
- AB'nin konu ile ilgili yeterli kaynak temin etmesi,
- Avrupa Komisyonunun bu konudaki taahhüdünü yerine getirip getirmesi için Avrupa Parlamentosunun gözlemci ve denetleyici bir rol oynaması gerekliliği,

gibi hususlarda güvence vermeye çağırırdı.

Bunların dışında çocuk işçiliğine karşı bilinçlendirme kampanyaları düzenleyen, çocuk emeğini sömüren işverenlerin ağır biçimlerde cezalandırılması gerektiğini savunan, tüketicileri çocuk emeği ile üretilmiş ürünleri boykot etmeye çağırarak ya da çalışan çocukları eğitime

24 ABHaber.com (2010), "AB Çocuk Haklarına Önem Verecek", <http://www.abhaber.com/haber.php?id=13157> (Erişim tarihi: 05.07.2010)

25 EPHA (2010), "A New NGO Action Group on the EU Child Rights Strategy", <http://www.epha.org/a/2610> (Erişim tarihi: 05.07.2010)

yönlendirme konularında çalışmalar yapan birçok sivil girişim de Avrupa sınırları içinde faaliyet göstermektedir.

Bütün bu kampanyalar, eleştiriler ve yönlendirmelerin yanı sıra AB kurumlarının son yıllarda çocuk haklarını savunmak ve çocuk işçiliğini önlemek adına yaptığı çalışmalar konunun öneminin yeterince anlaşıldığı anlamına gelmektedir.

III- TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ, ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE VE İLETİŞİM STRATEJİLERİ

A- Ülkemizde Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu

Türkiye'de çocuk işgücünün kullanımına tarihsel açıdan bakıldığında ilk örneklerinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ahi kurumlarında karşımıza çıktığı görülmektedir. Çalışanlar çırak- kalfa- usta hiyerarşisi içinde, baba-evlat informel ilişkisi ile idare heyetinin denetim ve gözetimi altında çalışıyorlardı. Ahi zaviyelerinde çırak ahlak ve fazilet eğitimine de tabi tutulurdu. Her çırak mutlaka okuma yazma öğrenirdi. Her usta da çırağın ahlakından sorumlu idi²⁶. Tarımda aile temelli işlerde çalışan çocuklar Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme dönemine geçişle birlikte sanayi ve hizmet sektörüne kaymıştır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise çocuk işçiliğine mesleki- teknik eğitimin bir parçası olarak bakılmış ve bu alanda yasal düzenlemeler yapılarak okul ve çevre ilişkilerine önem verilmiş ve bölgelerin eğitim ihtiyaçları üzerinde durulmuştur.

Türkiye'deki çocuk işçiliğinin ne durumda olduğunu tespit etmek amacıyla Devlet İstatistik Enstitüsü (Önceki DİE, şimdiki adıyla TÜİK) tarafından 1994, 1999 ve sonuncusu da 2006 yılında olmak üzere Çocuk İşgücü Anketleri yapılmıştır. Bu anketler ILO ile TÜİK arasında imzalanan projeler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çocuk İşgücü Anketlerinin ilki (Ekim 1994) Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (ILO/IPEC), ikincisi (Ekim 1999) Çocuk İşçiliğinin İzlenmesi ve İstatistiksel Bilgi Programı (SIMPOC), 2006 yılında yapılan

26 ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2006), *Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorun Bizim*, Ankara, s.7.

üçüncüsü ise yine ILO/IPEC Projesi kapsamında yapılmıştır²⁷.

2006 yılı Çocuk İşgücü Anketi'nin sonuçlarına göre ülkemizde çocuk işgücünün temel göstergeleri şöyledir:

Tablo 1. *Türkiye’de Çocuk İşçiliği*

	E kim 1994	E kim 1999	2006 (Ekim-Kasım- Aralık)
Kurumsal olmayan sivil nüfus	59 736	65 422	72 957
0-5 yaş grubundaki nüfus	8 469	7 930	8 479
6-17 yaş grubundaki nüfus	14 968	15 821	16 264
İstihdam (6 ve daha yukarı yaş)	20 984	22 124	22 963
İstihdam (6-17 yaş)	2 269	1 630	958
İstihdam oranı (6-17 yaş)	15,2	10,3	5,9
Kent	611	478	457
Kır	1 659	1 151	502
Erkek	1 372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1 510	990	392
Tarım-dışı	759	640	566
Ücretli veya yevmiyeli	648	617	513
Kendi hesabına veya işveren	52	28	26
Ücretsiz aile işçisi	1 570	985	420

Kaynak: TÜİK

6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuktan %5,9'u ekonomik bir işte çalışmakta, bir başka ifadeyle istihdam edilmektedir (958 bin kişi). Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların %47,7'si kentsel, %52,4'ü kırsal yerlerde yaşamaktadır. İstihdam edilen çocukların %66'sını erkek, %34'ünü kız çocukları oluşturmaktadır.

Çalışan çocukların %31,5'i bir okula devam ederken, %68,5'i öğrenimine devam etmemektedir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların %2,2'si ekonomik bir işte çalışırken, okula devam etmeyen çocukların %26,3'ü çalışmaktadır²⁸.

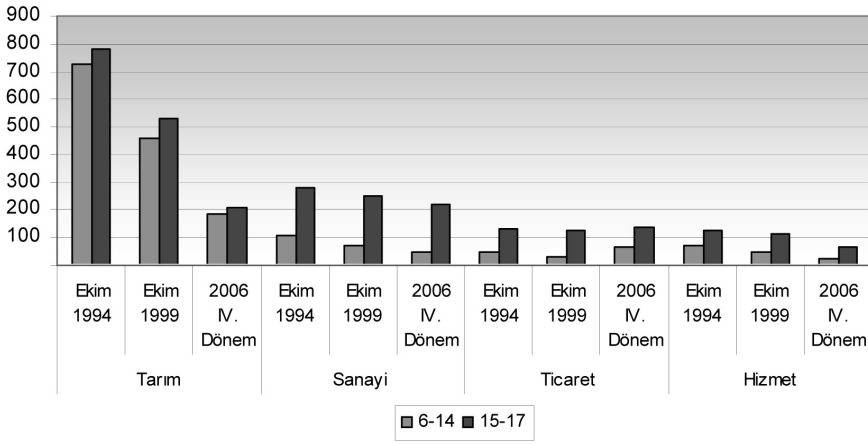
27 TÜİK (2010), “Çocuk İşgücü Anketi Hakkında Genel Açıklama”, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900gn.htm> (Erişim tarihi: 11.07.2010)

28 TÜİK (2010), “Çocuk İşgücü Araştırması 2006”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=482> (Erişim tarihi: 11.07.2010)

Tablonun geneline bakıldığında çocuk istihdam oranında sistemli bir düşüş görülmektedir. Ekim 1994 anketinde %15,2 olan oran Ekim 1999 anketinde %10,3'e; 2006 anketinde ise %5,9'a gerilemiştir. Bunda zorunlu eğitim süresinin 5 yıldan 8 yıla çıkması ve ILO/IPEC projelerinin başarılı olmasının yanı sıra bu projelerin sonucunda toplumda görülen bilinçlenmesinin de katkısı vardır.

Çocuk istihdamının sektörlere göre dağılımına bakılacak olursa:

Çizelge 1. Çocuk İşgücü Araştırması 2006

Kaynak: TÜİK

Çalışan çocukların %40,9'u tarım (392 bin kişi), %59,1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, %53'ü ücretli veya yevmiyeli, %2,7'si kendi hesabına veya işveren, %43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

6-17 yaş grubundaki çocukların %5,9'u ekonomik işlerde çalışırken, %43,1'i ev işlerinde çalışmakta, %51'i ise hiçbir işte çalışmamaktadır. Ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden 7 milyon 4 bin çocuğun, %61,2'sini kız çocukları oluşturmaktadır (4 milyon 289 bin kişi). Okula devam eden çocukların %42,8'i ev işlerine yardımcı olurken, okula devam etmeyen çocukların %44,4'ü ev işlerine yardımcı olmaktadır.

Ülkemizde çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri; sokakta çalışma, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma, aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma olarak ortaya çıkmaktadır²⁹.

17 Nisan 2007 tarihli “Türkiye’nin AB Müktesebatına Uyum Programı”nda da, tarımda aile işleri dışında çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik önlemler alınacağı taahhüt edilmektedir³⁰.

B- Türk Mevzuatında Çocuk İşçiliği

1- Anayasa

Anayasada genel bir düzenleme yapılmış olup tüm yasalar kaynağını Anayasa’dan almaktadır. T.C. Anayasası’nın 50. maddesine göre; kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

2- 4857 Sayılı İş Kanunu

İşverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenlemeyi amaçlayan 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine göre:

- Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullara devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.
- Onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile onbeş yaşını tamamlamış ancak onsekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, ondört yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşulları ÇSGB tarafından altı ay içinde çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir.

29 ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2006), s.36.

30 AB Genel Sekreterliği (2010), “AB Müktesebatına Uyum Programı”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=308&l=1> (Erişim tarihi: 03.04.2010)

- Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz, haftada kırk saate kadar arttırılabilir.
- Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemde çalışma süreleri yukarıda öngörülen süreleri aşamaz.

Bunun dışında Kanunda, onsekiz yaşını doldurmamış işçilerin yer ve su altındaki işlerde çalıştırılmaları ve sanayiye ait işlerde gece çalıştırılmaları yasaklanmıştır (4857 sayılı İş Kanunu 72 ve 73. madde).

Kanun'un 85. maddesine göre onaltı yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarla onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak ÇSGB tarafından hazırlanacak bir yönetmelikle gösterilir.

Ayrıca, ondört yaşından onsekiz yaşına kadar (onsekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce, işyeri hekimi, iş sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırasıyla SSK, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve onsekiz yaşını dolduruncaya kadar bu muayenenin altı ayda bir tekrarlanması, bütün bu raporların işyerinde saklanarak denetimler sırasında yetkili memurlara gösterilmesi zorunludur (4857 sayılı İş Kanunu 74. madde).

3- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Kanun'un 69. maddesine göre sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılması esas itibariyle yasaktır. 173. maddeye göre 12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı yasaklanmıştır. Onaltı yaşından küçük işçiler günde en fazla sekiz saat çalıştırılabilir.

176. maddeye göre; mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda onsekiz yaşın altındaki çocukların çalışması yasaktır. 179. maddeye göre 12-16 yaş arası çocukların çalışması yasak olan sağlığa aykırı ve tehlikeli işlerin nelerden ibaret olduğu İş Kanunu'nda düzenlenecektir.

4- Mesleki Eğitim Kanunu

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimi düzenlemektedir. Kanun'un 11. maddesine göre; aday çırak, çırak öğrenci statüsünde olup öğrencilik haklarından yararlanırlar. Bunlar işyerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler.

13. maddeye göre bu Kanun kapsamında bulunan işyerleri, Bakanlıkça tespit edilen illerde ve meslek dallarında 19 yaşından gün almamış olan kişileri çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar. Ancak mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarından, örgün eğitim programlarından mezun olanlar ve kalfalık belgesi sahipleri bu hükmün dışındadır. Kanun'un 9. maddesine göre ilköğretimi bitirmiş olanlar, bir mesleğe hazırlanmak amacı ile çıraklık dönemine kadar işyerlerinde aday çırak olarak eğitilebilirler.

Bunların dışında Kanunda; çırak olabilmeyen şartları, çırakların ücretli izinleri, ücretleri, çalıştırma süreleri, sağlık muayeneleri, sosyal güvenlikleri gibi şartlar da hükme bağlanmıştır.

5- İlköğretim ve Eğitim Kanunu

Kanun'un 59. maddesine göre; ilköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerlerinde veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmaları yasaktır.

6- Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu

21 yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeşantan ve buna benzer içki kullanılan yerler ile banyo, hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaktır.

7- Borçlar Kanunu

Kanun'un çalıştırma süreleri ve yasakları belirleyen 330. maddesine göre 18 yaşın altındakilerin gece süresinde ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır. Hizmet Akdi ve Örgütlenme başlıklı 318. maddesinde ise: "Borçlar Kanunu'na göre usta ile yasal vasisi arasında çıraklık sözleşmesi yapılır. Sözleşmede yapılacak iş, çıraklık nevi ve süresi, günlük çalışma süresi, ücret ve diğer ödemeler ile deneme süresi belirtilir." denmektedir.

8- 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

18 yaşın altındaki işçilerin sigortanın bütün dallarına ilişkin prim ücreti kesilmektedir. Ancak 18 yaşından önce geçmiş bulunan süreler sigortalılık süresinin hesabında dikkate alınmamaktadır.

9- Sendikalar Kanunu

Sendikalar Kanunu'nun "Sendikal Haklar" başlıklı 20. maddesine göre 16 yaşını doldurmuş ve Sendikalar Kanunu'na göre işçi sayılanlar sendika üyesi olabilirler. 16 yaşını doldurmamış olanların üyeliği ise kanuni temsilcilerinin yazılı iznine bağlıdır.

Ülkemizde istihdamda çocuklara ilişkin mevzuat konu ile ilgili AB Direktifleri ve İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 sayılı, Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına ilişkin 182 sayılı ILO sözleşmesi ile uyumlu niteliktedir³¹.

C- Çocuk İşçiliğini Önleme Konusundaki Çalışmalar

1- ILO/IPEC Projeleri

Kuruluşundan beri çocuk işçiliğini önemli bir konu olarak ele alan ILO 1992-1993 yıllarından itibaren "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı"nı başlatmıştır. Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendika-

31 TİSK (2006), *Sosyal Politika ve İstihdam Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye*, Ankara, s.136.

ları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir³².

ILO'ya göre IPEC projeleri kapsamında çocuk işçiliği ile etkin bir mücadele için ulusal bir plan ve strateji oluşturulmalıdır. Bu plan ve strateji oluşturulurken önem taşıyan konular şunlardır:

- Tüm ulusal eylemler için bir çerçeve çizmek,
- Nihai amaçlı eylem planlaması yapmak,
- Hükümet, işçi ve işveren kuruluşlarına düşen görevleri belirleyerek etkin bir işbölümü yapmak,
- Sivil toplum kuruluşları ve diğerlerinin rollerini belirlemek,
- Zaman sınırlı projeler geliştirmek,
- İzleme ve değerlendirme için planlama yapmak,
- Finansman.

Yukarıdaki unsurları barındıran bir ulusal plan eğitim desteği ve ekonomik desteklerle birleştirildiğinde çocuk işçiliği konusunda etkin bir mücadele yapılabilir.

AB'ye katılım sürecindeki Türkiye 1992 yılında çocuk işçiliği ile mücadele amacıyla IPEC programına katılmış ve program kapsamında çeşitli projeleri uygulamaya koymuştur. 2005-2007 yılları arasında programın uygulanabilmesi için ILO ile AB Komisyonu arasında Kasım 2005'de bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre programın finansmanını Avrupa Komisyonu üstlenmiştir.

1992-1993 yıllarını kapsayan birinci faaliyet döneminde sorun sebepleriyle birlikte derinlemesine incelenmiş, politika yapımcıların duyarlılıklarının artırılarak öncelikli alanların belirlenmesine yönelik çalışmalar tamamlanmış ve konunun ekonomik ve sosyal politika, program ve bütçeler içinde yer alması sağlanmıştır.

1994-1995 dönemi çalışmaları bir önceki faaliyet döneminde edi-

32 ILO (2010), "IPEC Programları", <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/ipcc.htm> (Erişim tarihi: 05.07.2010)

nilen bilgi, tecrübe ve veriler üzerinden geliştirilerek devam etmiştir.

1996-1997 dönemindeki çalışmaların dayanağı Devlet İstatistik Enstitüsü (TÜİK) tarafından yapılan “Çocuk İşgücü Anketi” ve ÇSGB İş Teftiş Kurulu müfettişlerinin 7 ilde yürüttüğü “En Yüksek Riske Sahip Sektörler” araştırmasına dayandırılmıştır. Bunların sonuçları daha önceki dönemlerden elde edilen birikim ve tecrübeyle birleştirilerek bir sonraki döneme hazırlık yapılmıştır.

1998-1999 döneminden sonra ise çalışmaların kapsamı iyice genişletilmiş ve çok sayıda kurum ve kuruluşa yayılmıştır. Bunlar aileler, öğretmenler, işverenler, iş müfettişleri, polis, yerel otoriteler, hükümette politika oluşturanlar ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Bir diğer amaç da diğer Birleşmiş Milletler organları (özellikle UNICEF) ile işbirliğini geliştirmek ve daha geniş kitlelere ulaşmaktır.

2- Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi

ILO/IPEC kapsamında ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkılarıyla hazırlanan “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi” çocuk işçiliği ile mücadelede bir yol haritası niteliğindedir.

Hazırlanan program çerçevesine göre öncelikle Türkiye’deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin neler olduğu belirlenmiştir. Belirlenen en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin bütüncül, katılımcı, çok taraflı ve takvimlendirilmiş, ülkenin kalkınma planlarına entegre bir programla belirli süre içinde önlenmesi hedeflenmiştir³³.

Program Çerçevesinin içerdiği konular şunlardır:

- Çocuk işçiliğinin mevcut durumu,
- Çocuk işçiliğinin temel nedenleri,
- Çocuk işçiliği ile ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat,

33 ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2010), “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi”, http://www.cs.gb.gov.tr/calisan_cocuklar/projeler/zbp/zbp.html (Erişim tarihi: 11.07.2010)

- Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri,
- En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini önlemeye yönelik stratejiler ve faaliyetler,
- Sorumlu kuruluşlar ve sorumlulukları.

3- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü Tarafından Yürütülen Projeler

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) bünyesinde faaliyet gösteren Çalışan Çocuklar Bölümü, ÇSGB ile BM Kalkınma Programı tarafından ortaklaşa yürütülmesi öngörülen “Kadın ve Çocuk İşçilerin Durumlarının İyileştirilmesine Yönelik Yardım Projesi” çerçevesinde 1991 yılında kurulmuştur. 10 Haziran 1992 tarihinde Türkiye’nin ILO/IPEC programında yer almasının öngörüldüğü anlaşmanın imzalanması üzerine programla ilgili görevleri üstlenmiş, çalışmalarını yalnızca bu alana yönlendirmiştir.

Bölümün amacı, kısa dönemde çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesi, uzun dönemde ise Türkiye’de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasıdır.

ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümünün yararlanıcı kuruluş olduğu “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi”, AB tarafından finanse edilmiş ve ILO Türkiye Temsilciliğinin teknik desteğiyle yürütülmüştür³⁴. 26 Kasım 2005 tarihinde sözleşmesi imzalanan ve toplam iki yıl süren bu projenin bütçesi 5,3 milyon Avro olup, seçilen 7 pilot ilde uygulanmıştır: Ordu, Sinop, Van, Elazığ, Erzurum, Kastamonu ve Çankırı.

Projenin uygulandığı bu 7 ilde “İl Proje Koordinasyon Ofisleri (İPKO)” kurulmuştur. Bu ofisler çalışan çocukların proje ofislerine devam edebilenlerine çeşitli eğitim, rehabilitasyon ve maddi yardım desteği sunmuşlardır. Bu maddi yardımlar eğitim masraflarına destek olabilmek amacıyla önlük, çanta, kırtasiye malzemeleri gibi okul eşyaları ve onların kişisel bakımları için gerekli olan malzemeler üzerine

34 ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2010), “Çocuk Bölümünce Yürütülen Projeler” http://www.csgb.gov.tr/calisan_cocuklar/projeler/bolum/bolum.html (Erişim tarihi: 01.07.2010)

yoğunlaşmıştır.

Bunların dışında eğitim amaçlı takviye kursları ile sosyal ve kültürel yönlerini geliştirecek aktiviteler de gerçekleştirilmiştir. Projenin en temel amaçlarından biri olan, çocukların iş yaşamından okula yönlendirilmesini gerçekleştirmek için onların okula devamlılıkları izlenmiş ve bunun için, seçilen okullarda “okul tabanlı izleme sistemi” kurulmuştur.

Çocuk işçiliği sorununun ortadan kaldırılması için tek bir kurumun çabası yeterli olmayacağından proje için seçilen yedi ilde valiliklerin başkanlığında kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla “İl Eylem Komiteleri (İEK)” kurulmuştur.

Proje için seçilen yedi ilde alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından örneklem seçilen, projeye dahil 7 il, 94 ilçe, 103 belde ve 330 köyde toplam 99.356 hane ile görüşme yapılmıştır. Bu araştırma ile işgücünde yer alan 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma hayatı, eğitim, sağlık sorunları, çocuk işçiliğinin sebep ve sonuçları, sosyo-ekonomik, psiko-sosyal ve eğitimsel karakteristiklerine ilişkin bilgiler derlenmiştir. Proje sonu hedefi 1500 çocuk olmasına rağmen; faaliyetler kapsamında 4858 çalışan veya çalışma riski bulunan çocuğa ulaşılmıştır³⁵.

ILO/IPEC projelerinin dışında ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümünün yürüttüğü bir diğer proje de “Tarladan Okula Projesi”dir. Proje 2005 Eylül ayında ABD Çalışma Bakanlığı ve ILO desteği ile ÇSGB ve MEB koordinasyonunda ve IMPAQ Firmasının yürütümünde başlatılmıştır. Proje kapsamında, gezici ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan veya çalıştırılma riski olan 10.000 çocuğun temel ve mesleki eğitim almalarının sağlanması amaçlanmıştır. Proje, Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep, Elazığ, Ağrı, Mardin illerinde 2004-2008 yılları arasında yürütülmüş, 26 Eylül 2008 tarihinde sona ermiştir. Proje kapsamında, 8.365 çocuk tespit edilmiş ve bu çocuklardan 5.571’i proje hizmetlerinden yararlanmışır³⁶.

35 ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2010), (01.07.2010)

36 ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2010), (01.07.2010)

ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümünün ILO/IPEC kapsamında yürüttüğü bir diğer çalışma ise “Çocuk İşçiliği Konusunda Ulusal Kapasitenin Geliştirilmesi Doğrudan Eylem Projesi”dir. Bu proje temelde; çocuk işçiliğinin önlenmesi için destekleyici bir çevrenin yaratılması amacıyla Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesinin uygulanmasına yönelik ulusal kapasitenin geliştirilmesini ve çocuk işçiliği ile ilgili konuların ulusal politika ve programlara dahil edilmesini amaçlamaktadır. Projenin ana hedef grubunu çocuk işçiliği alanında doğrudan veya dolaylı yer alan kamu kurumları ve STK’lar oluşturmaktadır³⁷.

4- İlgili Diğer Kurumlar Tarafından Uygulanan Projeler

- **Mobilya Sektöründe Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi Projesi:** ÇSGB İş Teftiş Kurulu tarafından üç ilde (Ankara, İzmir, Bursa) uygulamaya konmuştur. Mobilya sektöründe çalışan 2.500 çocuğun çalışma yaşamından çekilerek uygun eğitim programlarına yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Proje kapsamında eğitim faaliyetleri, sosyal faaliyetler, giyim ve kırtasiye yardımları yapılmıştır. Eğitim faaliyetleri; işveren ve işveren vekili eğitimleri, çırak-çocuk- genç işçi eğitimleri, aile eğitimleri ve kardeş eğitimleri olarak özetlenebilir³⁸.
- **Sokakta Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi Projesi:** Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından 11 ilde uygulamaya konmuştur. Bu iller; Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Çorum, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kocaeli ve Şanlıurfa’dır. 6.700 çocuğun hedeflendiği projede çocukların çalışma yaşamından çekilerek eğitime yönlendirmeleri amaçlanmıştır. 1.000 ailenin de mesleki eğitim ve gelir getirici etkinliklere katılımı sağlanmıştır.
- **Mevsimlik Gezici ve Geçici Tarım İşlerindeki En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Eğitim Yoluyla Sona Erdirilmesi Projesi:** Proje, MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından Adana Karataş’ta uygulamaya konulmuştur. Proje kapsamında

37 ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2010), (01.07.2010)

38 Yazıcı, Uğur (Haziran 2007), “Eğitim Faaliyetleri”, ÇSGB.

2.750 çalışan ya da çalışma riski taşıyan çocuk hedeflenmiştir. Bu çocuklar çalışma yaşamından çekilerek uygun eğitim programlarına yerleştirilecek ve çalışma yaşamına atılmaları önlenektir.

- **Çocuk İşçiliğine Karşı Toplumsal İşbirliği Projesi:** Proje, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) tarafından Adana’da uygulamaya konulmuştur. Proje sokakta, sanayide ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan toplam 350 çocuğu hedef almaktadır.

Bu projelerin sonucunda politika oluşturma düzeyinde ÇSGB, il düzeyinde valilikler, diğer kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları önemli düzeyde bir başarı elde etmişlerdir. Ülkemiz ILO/IPEC projelerinde gösterdiği başarı ile programa giren diğer ülkeler için de özendirici olmuştur.

Türkiye, ILO/IPEC programı ile “Aday ülkeler arasında seçilen projeler” uygulamasının ilkinde Avrupa Komisyonu Genişleme Genel Müdürü tarafından bir başarı öyküsü olarak seçilmiştir³⁹.

SONUÇ

Çocuk hakları ve buna bağlı olarak da çocuk emeğinin sömürülmesi ve çocuk işçiliği ile mücadele dünyanın gündemine 1990’ların başlarından itibaren girmiştir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) önderliğinde başlatılan çalışmalar ışığında öncelikle çocuk işçiliğinin nedenleri araştırılmış ve çocuk işçiliğinin yoksulluk ve büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklanan tali nedenlere dayandırıldığı tespit edilmiştir. Kesin olarak ifade edebiliriz ki dünyada yoksulluk ortadan kaldırılmadıkça çocuk işçiliği son bulmayacaktır.

Bu noktada ILO, çocuk işçiliğinin kabul edilemez bazı biçimleri olduğunu ve bunlarla acilen mücadele edilmesi gerektiğini belirterek “çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri” kavramını ortaya atmıştır. Bunun

39 ILO (2007), *Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi Final Raporu*, Ankara.

sonucu olarak “ILO/IPEC Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı”nı hayata geçirmeye çalışmıştır. Bugün dünyada çocuk işçiliği ile mücadelenin tamamına yakını bu program kapsamında yapılmaktadır. Programı benimseyen ülkelere bakıldığında tamamının az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olduğunu görüyoruz.

Bu çalışmada ortaya çıkan en dikkat çekici noktalardan biri gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliğinin boyutları konusunda verilerin ve istatistiki bilgilerin olmayışıdır. Oysa çocuk işçiliği olgusunun gelişmişlik farkı gözetmeksizin dünyanın tüm ülkelerinde var olduğunu biliyoruz. Hatta bu ülkelerde, örneğin AB ülkelerindeki çocuk sömürsünün üçüncü dünya ülkelerindekinden çok daha kabul edilemez boyutla seyrettiği de bilinen bir gerçektir. Polis kayıtlarına bakıldığında Avrupa’da, başta eski doğu bloku ülkeleri olmak üzere, dünyanın hemen her bölgesinden getirilen çocukların suç çetelerinin elinde fahişeliğe zorlandığı, kaçırıldığı ve zorla bazı yasadışı faaliyetlerde kullanıldığı görülmektedir. AB’nin konuya yaklaşımı ise sadece konunun çözümüne yönelik iyi niyet beyanı ve mevzuat geliştirme boyutunda kalmıştır. Lizbon sürecinde Avrupa’nın sosyal problemlerine daha fazla yoğunlaşmayı hedefleyen AB’nin yeni sosyal politikalarının, özellikle kadınlar ve çocuklar gibi dezavantajlı gruplar üzerinde nasıl bir etki sağlayacağı önümüzdeki yıllarda daha da netleşecektir.

Çalışmanın bir diğer sonucu da çocuk işçiliğini önleme konusundaki çalışmaların hangi düzeyde ele alındığı ile ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde halkın konu ile ilgili bir bilinçlenmesinin olmadığını görüyoruz. Bu ülkelerde çocuk işçiliğini önleme çalışmalarına başlama konusunda hükümetler, uluslararası organizasyonlar tarafından yönlendirilmekte ve hükümetin kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri ile olan çalışmaları neticesinde bir sonuca bağlanmaktadır. Başka bir deyişle yukarıdan aşağıya doğru bir yönlendirme söz konusudur. Halkın bu konuda bilinçlendirilmesi için iyi bir iletişim stratejisinin kurulması da bu çalışmaların bir ayağını oluşturmaktadır.

Ancak gelişmiş ülkelerde bunun tam tersi bir durum göze çarpar. Buralarda halk daha eğitilmiş ve özellikle insan haklarını ilgilendiren konularda daha bilinçlidir. Bu nedenle örneğin AB ülkelerinde son yıl-

larda tabandan gelen baskılarla genelde insan hakları, çocuk ve kadın hakları daha spesifik olarak ise çocuk işçiliğini önleme konularında çalışmalara başlamak zorunluluk haline gelmiştir. Bu konuda talep tabandan gelmektedir. Özellikle demokrasi kültürünün dünyanın diğer bölgelerine göre daha da gelişmiş olduğu bilinen Avrupa ülkelerinde hükümet dışı organizasyonlar taleplerini yüksek sesle ifade etmekte ve yerel yönetimler, hükümetler ve AB kurumlarını bu konularda zorlamaktadırlar.

90'lı yılların başından itibaren ivme kazanan çocuk işçiliğini önleme çalışmalarında oldukça fazla yol alınmıştır. Ancak bu yeterli değildir. Gelişmiş olsun gelişmemiş olsun bütün ülkelerde bir takım eksikliklerin olduğu ortadadır. Gelişmiş ülkelerde yönetimlerin biraz daha inisiyatif kullanmaları, çocuk işçiliğini önleme konusunda daha fazla iyi niyet göstermeleri ve daha etkili yöntemler benimsemeleri gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise halkın konuya daha fazla dahil olması, daha fazla bilinçlendirilmeleri ve yönetimler tarafından çıkarılan mevzuatın tam ve doğru olarak uygulanıp uygulanmadığının takipçisi olmaları gerekmektedir. Çünkü çocuk işçiliğini önlemek ancak toplumdaki bütün aktörlerin ortak ve etkin katılımıyla mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- AB Genel Sekreterliği (2010), “AB Müktesebatına Uyum Programı”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=308&l=1> (Erişim tarihi: 03.04.2010)
- ABHaber.com (2010), “AB Çocuk Haklarına Önem Verecek”, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=13157> (Erişim tarihi: 05.07.2010)
- Avrupa Konseyi, <http://www.avrupakonseyi.org.tr/> (Erişim tarihi: 03.07.2010)
- Bakırcı, Kadriye “Türkiye’de Çocuk ve Genç İşçiliği” (2008), <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/58/9.pdf> (Erişim tarihi: 20.03.2010)
- Commission of the European Communities (2010), “Towards an EU Strategy on the Rights of the Child”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0367:FIN:EN:PDF>(Erişim tarihi: 05.07.2010)
- ÇSGB (2006), *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi*, Ankara.
- ÇSGB (2007), *Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı*, Ankara.

ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2006), *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu Bizim*, Ankara.

ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2010), “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi”, http://www.csgb.gov.tr/calisan_cocuklar/projeler/zbp/zbp.html (Erişim tarihi: 11.07.2010)

ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü (2010), “Çocuk Bölümünce Yürütülen Projeler” http://www.csgb.gov.tr/calisan_cocuklar/projeler/bolum/bolum.html (Erişim tarihi: 01.07.2010)

EPHA (2010), “A New NGO Action Group on the EU Child Rights Strategy”, <http://www.epha.org/a/2610> (Erişim tarihi: 05.07.2010)

Fişek Enstitüsü (2010), “Geographic Atlas of Child Labor Around the World”, http://www.fisek.org/atlas_index.php (Erişim tarihi: 07.07.2010)

Hurst, Peter (2010), “Uluslararası Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Programı”, http://tr.osha.europa.eu/publications/oshayayin/cv_a_4_cocuk_isciligi.pdf (Erişim tarihi: 18.03.2010)

ILO (2006), *Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef*, Ankara.

ILO (2007), *Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi Final Raporu*, Ankara.

ILO (2010), “IPEC Programları”, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/ipc.htm> (Erişim tarihi: 05.07.2010)

Keskin, Doğan (2007), “Anayasaya Çocuk İşçi Girmemeli”, *Radikal Gazetesi*, 24.09.2007

Tekin, Ercan (2010), “Çocuk İşçiliği”, http://www.ercantekin.com/calismalar_cocuk_isciligi.asp (Erişim tarihi: 25.03.2010)

TİSK (2006), *Sosyal Politika ve İstihdam Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye*, Ankara.

TİSK, (2010), “Çocuk İşçiliği Konusunda Görüş ve Öneriler”, <http://www.tisk.org.tr/ipecc.asp?id=508> (Erişim tarihi: 18.03.2010)

TİSK ve Türk-İş Çalışan Çocuklar Destek Merkezi (2007), *Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar*, Ankara.

TÜİK (2010), “Çocuk İşgücü Anketi Hakkında Genel Açıklama”, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900gn.htm> (Erişim tarihi: 11.07.2010)

TÜİK (2010), “Çocuk İşgücü Araştırması 2006”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=482> (Erişim tarihi: 11.07.2010)

UNICEF (2010), “Tarihçe” <http://www.unicef.org/index.php?p=unicefnedir&sub=tarihce> (Erişim tarihi: 02.07.2010)

Üstündağ, Erhan (2010), “Avrupa Çocuk Hakları Etrafında Birleşiyor”, www.bianet.org (Erişim tarihi: 05.07.2010)

Yazıcı, Uğur (Haziran 2007), “Eğitim Faaliyetleri”, *Planya ÇSGB- ILO Ortak Dergisi*, Sayı: 2

Yenimahalleli, Gülbiye (2010), “İş Sağlığı ve Güvenliğinde Özel Risk Grupları: Çalışan Çocuklar”, <http://www.fisek.org/birliktelikler-isigkonf-2003.php#bildiri2>, (Erişim tarihi: 10.06.2010)